

L'ÎLE DE TATIHOU (MANCHE) À L'ÂGE DU BRONZE. HABITATS ET OCCUPATION DU SOL, C. Marcigny, E. Ghesquière red., *Archéologie préventive*, [w:] Documents d'archéologie française, nr 96, Paris 2003, 185 ss., 149 rycin w tekście.

Znana i popularna seria wydawnicza, jaką jest istniejąca już od ponad 30 lat seria Documents d'archéologie française, wzbogaciła się o nową, interesującą pozycję: pracę zbiorową, przygotowaną przez zespół autorów (J.-P. Camuzard, S. Clément-Sauleau, M.-F. Dietsch-Sellami, L. Dupret, D. Flotté, D. Marguerie, V. Matherne, L. Ménager, X. Savary) pod redakcją C. Marcigny i E. Ghesquière'a, a podsumowującą wyniki kilkuletnich badań archeologicznych na wyspie Tatihou w kanale La Manche. Ze względu na charakter prowadzonych prac (badania przedinwestycyjne), publikacja została przygotowana w ramach cyklu „Archéologie préventive” jako jego kolejny tom.

Recenzowana praca składa się ze Wstępu oraz sześciu bogato ilustrowanych rozdziałów (każdy z nich jest oddzielnie sygnowany); całość zamykają: obszerna bibliografia oraz dwujęzyczne streszczenie (w jęz. francuskim i angielskim).

Rozdział 1 (*Contexte général*), autorstwa C. Marcigny i D. Flotté, poświęcony został zagadnieniom ogólnym. Znalazło się tam omówienie historii wyspy, warunków i przebiegu badań archeologicznych, a także prezentacja podstawowych celów i założeń badawczych. Podano również informacje o przebiegu prac wykopaliskowych i powykopaliskowych, włącznie z kalendarium prac nad przygotowaniem publikacji. Autorzy nie zapomnieli także o swoich licznych współpracownikach, biorących udział we wszystkich etapach prac, którzy zostali wymienieni imiennie w dość długiej liście.

Tatihou jest niewielką wysepką (o powierzchni około 20 ha) położoną w Normandii, w pobliżu wschodniego wybrzeża półwyspu Cotentin, zasiedloną na stałe dopiero od XVI w., a wykorzystywaną początkowo wyłącznie dla celów militarnych (fortyfikacje w części SE wyspy, lazaret w jej partii W). Dopiero w 2 poł. XIX w. w miejsce lazaretu powstało laboratorium morskie, zaś w roku 1926 — wakacyjny ośrodek wypoczynkowy, przekształcony następnie w centrum reedukacyjne. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. rozpoczęto prace nad realizacją projektu zagospodarowania całego terenu wyspy, a zwłaszcza jej części zachodniej, dla celów turystycznych i naukowych (badania flory i fauny morskiej).

Najwcześniejsze dzieje wyspy były do niedawna bardzo słabo poznane; duże możliwości w tym zakresie przyniosły dopiero zakrojone na szeroką skalę badania archeologiczne (w latach 1996–1998), poprzedzające realizację wspomnianego projektu. Objęły one cały teren wewnętrznego ogrodu dawnego lazaretu (o powierzchni około 2,5 ha), rozpoznano też pozostałą część wyspy (około 17 ha powierzchni), wykonując dwie serie rowów sondażowych. Rezultatem tych prac było odkrycie pozostałości osadnictwa z początku epoki brązu — okresu dość słabo reprezentowanego w północnej Francji. Fakt ten, a także sprzyjające okoliczności (m.in. szeroki zakres badań, dobry stan zachowania stanowiska z uwagi na brak działań rolniczych i niewielki stopień erozji gruntu) sprawiły, że uzyskane rezultaty zostały uznane za inte-

resujące i ważne dla najdawniejszych dziejów nie tylko wyspy, ale także całego regionu, co podkreśla we *Wstępie* profesor C. Mordant.

Prace archeologiczne zostały wsparte badaniami przyrodniczymi, pozwalającymi m.in. odtworzyć dawną topografię terenu i ustalić jego ówczesny charakter. Ich wyniki zaprezentowane zostały w Rozdziale 2 (*Cadre géographique*), którego autorami są: J.-P. Camuzard (geograf), C. Marcigny (archeolog) oraz geolog L. Dupret. Omówiono tu w ogólnym zarysie geologię wyspy Tatihou i jej geomorfologię, a także czwartorzędowe procesy sedymentacyjne (m.in. tworzenie się pokrywy lessowej w czasie górnego odcinka pleniglacjału) oraz procesy glebowe. Próbowano także rozstrzygnąć kwestię, czym był obszar Tatihou w epoce brązu: wyspą, dostępną pieszo w czasie odpływu (jak ma to miejsce obecnie), czy też półwyspem, połączonym na stałe z lądem? Zdaniem Autorów, ta druga ewentualność wydaje się wielce prawdopodobna.

Inne rezultaty badań przyrodniczych, dotyczące zagadnień rekonstrukcji paleośrodowiska, omówiono w jednym z dalszych rozdziałów.

Dość obszerny Rozdział 3 (*L'occupation de l'âge du Bronze*), którego autorami są C. Marcigny i E. Ghesquière, poświęcony został reliktom osadnictwa z epoki brązu; przedstawiono tu także skrótoowo pozostałości odnoszące się do późniejszych etapów użytkowania stanowiska (u schyłku epoki żelaza oraz w średniowieczu). Do tej części włączono także omówienie kwestii związanych z ewolucją gleb wykształconych na podłożu lessowym, przykrytych następnie (w okresie odpowiadającym schyłkowi epoki żelaza) warstwą piasków eolicznych,

Podstawowym elementem struktur osadniczych z epoki brązu są liczne rowy i rowki, odsłonięte w obrębie głównego wykopu, a także w sondażach. Dzielią one całą przestrzeń osady z epoki brązu na czworokątne, dość regularne segmenty wielkości około 35–60 arów. Autorzy wyróżniają trzy podstawowe rodzaje rowów: 1. tzw. rowy „otwarte”; 2. rowy „zamknięte”; 3. rowy o charakterze obronnym (rozpoznane tylko w obrębie sondaży). Rowy „otwarte”, o przekrojach w kształcie litery „U” lub szeroko rozwartej litery „V”, mające w okresie użytkowania postać nie wypełnionych niczym zagłębień, są najbardziej liczne. Często widoczna w przekrojach poprzecznych asymetria ich ścianek jest interpretowana jako wynik erozji, zaś warstwowane wypełniska tworzyły się, zdaniem Autorów, w sposób naturalny już po zakończeniu użytkowania obiektów. Rowki te interpretowane są jako elementy systemu podziału przestrzeni na mniejsze jednostki. Mniej liczne rowy „zamknięte” charakteryzuje wąski profil V-kształtny oraz homogenne, nieuwarstwione wypełnisko, powstałe prawdopodobnie w wyniku jednorazowego działania. Przypuszczenia co do funkcji tych obiektów jako ewentualnych rowków fundamentowych palisady, choć bardzo prawdopodobne, nie zostały potwierdzone w trakcie badań. Trzeci rodzaj — rowy o charakterze obronnym — tworzą trzy równoległe, lekko zakolone linie, usytuowane w środkowej części wyspy, w odległości 12–27 m od siebie. Obiekty te, o wąskim, V-kształtnym przekroju poprzecznym, odznaczają się znacznymi wymiarami: głębokością około 3 m (w przypadku przebadanego do calca rowu nr 655) i szerokością wynoszącą około 4 m w części górnej; w sąsiedztwie każdego z tych rowów, po stronie wschodniej, natrafiono na resztki istniejących niegdyś nasypów (zachowanych do wysokości 20–30 cm).

Na podstawie sekwencji stratygraficznych, licznych na stanowisku, opracowano schemat rozwoju osadnictwa pradziejowego na wyspie, wyróżniając trzy jego główne fazy. Pierwsza z nich była, zdaniem Autorów, związana z powstaniem struktur obronnych oraz inicjalnej siatki złożonej z siedmiu rowów (jednego pełniącego rolę osi głównej o kierunku N–S i sześciu odchodzących od niego na boki w obie strony). Układ ten, odznaczający się dużą regularnością, jest interpretowany jako podział na „parcele”, o granicach wyznaczonych przez poszczególne rowy. W czasie drugiej fazy osadnictwa poprzedni podział został zachowany, powstała także jedna nowa „parcela” po stronie zachodniej. Trzecia z wyróżnionych faz odznacza się natomiast wyraźną zmianą orientacji „parceli” w stosunku do wcześniejszych podziałów.

Kolejne odsłonięte w trakcie badań struktury to pozostałości 25 budowli, wśród których znalazła się jedna konstrukcja słupowa o planie kolistym, jedna czworoboczna, z wnętrzem podzielonym na dwie dwudzielne „nawy” oraz trzy o planie pięciokąta (lub, jak chcą Autorzy, prostokąta z „absydą”). Najwięcej — aż 18 budowli — to prostokątne konstrukcje słupowe, oparte na 4, 5 lub 6 słupach. Tylko dwie największe budowle (kolista i „dwunawowa”) pełniły, zdaniem Autorów, funkcje mieszkalne; pozostałe interpretują oni jako pozostałości obiektów gospodarczych: spichlerzy lub pomieszczeń dla zwierząt. Konstrukcje te najprawdopodobniej nie były sobie współczesne: zarówno w pierwszej, jak i w drugiej fazie osadniczej istniała, zdaniem Autorów, tylko jedna duża budowla i szereg mniejszych, z tym, że początkowo zabudowa miała charakter rozproszony, później natomiast jej elementy były skupione wokół budowli „dwunawowej”.

Na stanowisku odsłonięto także ślady pięciu palenisk i pieców; wszystkie usytuowane w narożnikach „parceli”, ponad wypełniskami dzielących je rowów. Autorzy wyróżniają wśród nich konstrukcje dwu- i trzyczęściowe (z trzonem zagłębionym bądź wyniesionym), interpretując pierwsze z nich jako paleniska kuchenne (znany jest 1 obiekt tego rodzaju), drugie zaś — jako piece garncarskie lub do suszenia ziarna.

Kolejny rodzaj obiektów zagłębionych w ziemię — to jamy koliste lub owalne w planie, o prostych ściankach i płaskim dnie, interpretowane jako jamy zasobowe. Odkryto pozostałości sześciu obiektów tego rodzaju, o zachowanej głębokości 1,22–1,65 m. Były one usytuowane w różnych miejscach, w pobliżu budowli naziemnych.

Interesująca jest obecność siedmiu niewielkich obiektów „rowkowych”, o planie kolistym lub zbliżonym do czworokąta, usytuowanych na N i na E od opisanych wyżej struktur osadowych, a interpretowanych (podobnie jak wiele innych znalezisk tego rodzaju) jako obiekty o charakterze funeralnym. Dwa z nich zostały przebadane w całości. Wewnątrz jednego — o planie kolistym i średnicy 8,5 m — znajdowały się pozostałości czworokątnej konstrukcji słupowej o wymiarach $2 \times 2,5$ m; natrafiono tam także na ślady spalenizny (węgle drzewne, grudki przepalanej gliny) oraz drobne ułamki ceramiki delikatnej, dość starannie wykonanej. Drugi z obiektów, o średnicy 7 m, otaczały dwa półkoliste rowki; w wypełnisku jednego z nich odkryto rozbite naczynie (beczulkowate z dwoma uchwytyami).

Analogiczne struktury „rowkowe”, często spotykane na obszarach na zachód od Renu, są powszechnie interpretowane jako obiekty o charakterze funeralnym — najczęściej przyjmując się, że są to pozostałości nie zachowanych nasypów ziemnych (grobowych?), otoczonych rowkami. Znaleziska z Tatihou nie odbiegają swym charakterem ani wielkością od innych obiektów tego rodzaju, choć ślady wewnętrznej konstrukcji słupowej należą do stosunkowo rzadko spotykanych.

Najobszerniejszy, Rozdział 4 pracy (*Le mobilier*), którego autorami są: S. Clément-Sauleau, E. Ghesquière, C. Marcigny, L. Ménager i X. Savary, został poświęcony opisowi i analizom zabytków ruchomych: ceramiki naczyniowej i nienaczyniowej oraz materiałów krzemiennych i kamiennych. Analizom szczegółowym poddano wszystkie znaleziska z rejonu przebadanego w sposób systematyczny, uzupełniając te dane w miarę możliwości materiałami z sondaży. Trzeba przyznać, że opracowanie tych znalezisk nie należało do najbardziej wdzięcznych zadań. Ceramika, wykazująca duży stopień rozdrobnienia, w wielu przypadkach nie umożliwia np. rekonstrukcji form, co ogranicza znacząco zakres prac. Wśród pozostałych zabytków niewiele jest form diagnostycznych, pozwalających na szczegółowe ustalenia chronologiczne i kulturowe.

Mimo tej niekorzystnej sytuacji Autorzy starali się przeprowadzić możliwie pełną analizę będącego w ich dyspozycji materiału, w przypadku ceramiki — określić minimalną liczbę naczyń, zrekonstruować ich formy, dokonać podziału typologicznego, ustalić szczegóły technologiczne. Analizę przestrzenną znalezisk ceramicznych oparto na danych wagowych. W ca-

łym zbiorze przeważa zdecydowanie ceramika „grubej roboty”, a największa część zabytków ceramicznych odnosi się do drugiej fazy użytkowania stanowiska.

Najstarsze znaleziska z Tatiou wykazują związki ze stanowiskami z wczesnej epoki brązu z wybrzeża Francji, jednak brak dobrej periodyzacji tych ostatnich, a także brak datowań absolutnych uniemożliwiają bardziej precyzyjne określenie ich chronologii. Wydaje się jedynie, że pierwsza faza osadnicza na Tatiou wiąże się raczej z rozwiniętym etapem wczesnej epoki brązu niż z samym jego początkiem.

Analiza typologiczno-kulturowa ceramiki z drugiej fazy osadniczej pozwala odnieść ją do czasów pomiędzy schyłkiem wczesnego a początkiem środkowego okresu epoki brązu, być może do wczesnej fazy grupy Deverel-Rimbury. Jest to okres stosunkowo słabo poznany w tej części Francji, z tego też względu wyniki badań na Tatiou mają duże znaczenie, zwłaszcza wobec licznych nawiązań do materiałów z Wielkiej Brytanii. Ustalenie tych związków, widocznych również w innych dziedzinach (w materiałach krzemiennych, budownictwie i organizacji przestrzeni), zasługuje — zdaniem Autorów — na podkreślenie, gdyż wzmacnia wysuwaną wcześniej (P. Brun i C. Pommepuy) hipotezę dotyczącą istnienia tzw. północno-zachodniej jednostki kulturowej („l’entité culturelle nord-occidentale”), określanej przez Autorów jako „kompleks techno-kulturowy”, a obejmującej oba brzegi kanału La Manche w okresie od schyłku neolitu do początku epoki żelaza.

Natomiast bardzo nieliczny i mało diagnostyczny zestaw znalezisk reprezentujących trzeci etap osadnictwa na wyspie uniemożliwia jakiegokolwiek bliższe jego określenia.

Bardzo wnikliwie i szczegółowo analizują Autorzy inwentarz krzemienny, składający się z ponad 2 500 artefaktów (w tym 291 narzędzi), chcąc w ten sposób — jak piszą — wypełnić lukę istniejącą w znajomości krzemieniarnstwa epoki brązu i dając zarazem wyraz swoim przekonaniom o ciągle dużej roli krzemienia w tym okresie. I rzeczywiście — czynią to w sposób perfekcyjny, analizując kolejno: strukturę surowcową inwentarza, technikę pozyskiwania półsurowca i poszczególne fazy obróbki, dane metryczne artefaktów, wykorzystanie narzędzi, rozprzestrzenienie okazów krzemiennych — wszystko to w odniesieniu do ogółu znalezisk, a następnie w stosunku do inwentarzy z poszczególnych faz osadniczych; poddając następnie wyniki tych analiz wielorakim porównaniom.

Surowcem do wyrobu większości okazów są lokalne konkracje krzemienne średniej jakości; tylko dwa okazy — fragment siekiery gładzonej oraz jeden z grocików — zostały wykonane z surowców obcego pochodzenia. Dominuje technika odłupkowa, niewielkie rdzenie jedno- i dwupiętowe; wióry stanowią tylko około 3% znalezisk. Wśród narzędzi panuje dość znaczna różnorodność. Przeważają drapacze (38%), znacznie mniej liczne są pozostałe rodzaje narzędzi: zgrzebla, rylce, narzędzia wnekowe i zębate, noże tylcowe, odłupki z płaskim retuszem bifacjalnym, wióry i wiórki retuszowane, odłupki łuskane, pojedynczy okaz ciężarka do sieci. Na uwagę zasługują nieliczne zbrojniki trapezowate (4 okazy), grociki — trzoneczkowate i trójkątny — oraz dwa fragmenty siekier gładzonych.

Dość dużo miejsca poświęcili Autorzy omówieniu powiązań międzykulturowych, porównując analizowany inwentarz z materiałami z północnej Francji, Normandii oraz południowej części Anglii.

Osobno opracowano inne rodzaje zabytków kamiennych, takich jak otoczaki ze śladami użytkowania (przypuszczalnie służyły one jako tłuczki, rozcieracze oraz tzw. prostowniki strzał) oraz rozcieracze. Te ostatnie tworzą dość liczną i zróżnicowaną grupę kilkudziesięciu okazów, wykonanych najczęściej z granitu, sporadycznie z piaskowca (tzw. piaskowiec z May), łupku lub innych rodzajów skał i, jak wykazała analiza śladów ich zużycia, służyły one przede wszystkim do rozdrabniania produktów żywnościowych oraz barwników, brak natomiast dowodów ich zastosowania do granulacji domieszki wykorzystywanej w produkcji garncarskiej.

Rozdział 5 (*Observations paléoenvironnementales*), którego autorami są: M.-F. Dietsch-Sellami, D. Marguerie, C. Marcigny oraz V. Matherne, został poświęcony omówieniu analiz antrakologicznych i paleobotanicznych próbek węgla drzewnego i makroszczałków roślinnych. Pierwsze z nich, które wykazały zdecydowaną przewagę jednej z odmian dębu, przemawiają za istnieniem w pobliżu wyspy dość zwartej formacji roślinnej typu dąbrowy. Wyniki analiz makroszczałków roślinnych wskazują natomiast na wykorzystywanie najbliższego otoczenia stanowiska dla celów rolniczych, przede wszystkim upraw jęczmienia. Interesujący komentarz wyników badań pozwala zwrócić uwagę na przynajmniej niektóre aspekty relacji człowiek–środowisko.

Ostatni, Rozdział 6 (*Conclusion*), stanowi niezmiernie interesujące podsumowanie całości rozważań. Autor, C. Marcigny, zestawia tu pokrótce rezultaty przeprowadzonych poprzednio analiz, uzupełniając je o dodatkowe informacje (np. wyniki datowań absolutnych), i podejmuje próbę nakreślenia swojej wizji funkcjonowania stanowiska na wyspie Tatihou w epoce brązu.

Rekonstrukcja sposobu użytkowania terenu wyspy obejmuje trzy, wspomniane wcześniej, zasadnicze etapy. Pierwszy związany był z konstrukcją systemu obronnego i zainicjowaniem pierwszego podziału przestrzeni na poszczególne czworokątne „parcele” (por. wyżej). W tym czasie istniała również budowla o planie kolistym oraz kilka innych, mniejszych konstrukcji o przeznaczeniu gospodarczym, a osadnictwo miało charakter rozproszony (por. ryc. 141). W drugiej fazie funkcjonowania osady, przy zachowaniu głównych elementów istniejącego poprzednio podziału terenu, powstały najprawdopodobniej dwie „zagrody”: jedna skupiona wokół dużej budowli prostokątnej i druga (rozpoznana tylko wrywkowo) w części wschodniej stanowiska, na E od linii rowów „obronnych”. Istniejący od początku schemat podziału przestrzeni został wyraźnie zmieniony dopiero w trzeciej fazie istnienia osady, mimo zachowania również wówczas głównej osi tego podziału. Jak wynika z niewielkiej serii datowań bezwzględnych (pięć dat ¹⁴C), okres funkcjonowania osady przypada na czas 1600–1300 cal. B.C.

Szczególnie wiele uwagi poświęca C. Marcigny zasadniczej — jego zdaniem — kwestii „strukturyzacji” przestrzeni poprzez system rowów, dzielących obszar stanowiska na poszczególne „parcele”. Jest to jeden z niewielu przykładów tego rodzaju znanych z Francji (w odróżnieniu od liczniejszych znalezisk brytyjskich i holenderskich). Umożliwił on Autorowi podjęcie rozważań o znacznie szerszym zakresie, dotyczących m.in. organizacji produkcji rolniczej, a także struktury społecznej mieszkańców osady. C. Marcigny, przez cały czas trzymając się ściśle faktów, proponuje swoją „lekturę” systemu agrarnego — i ten właśnie aspekt jego refleksji wydaje się najbardziej interesujący. Kluczem do tej lektury jest — jego zdaniem — określona organizacja przestrzeni, manifestująca się poprzez struktury linearne; duże znaczenie ma także rekonstrukcja systemu upraw i techniki prac rolnych, przeprowadzona na podstawie zachowanych narzędzi.

Jak wynika z dotychczasowych ustaleń (np. dla rejonu Dartmoor), system podziału przestrzeni dla celów rolniczych nie był ustalony raz na zawsze, lecz podlegał zmianom (co jest widoczne również na Tatihou). Zmiany te mogły dotyczyć usytuowania pól uprawnych, pastwisk oraz budowli mieszkalnych. System podziału gruntów, odnotowany na wyspie, jest bardzo zbliżony do znanych z południowej Anglii, Holandii oraz północnych Niemiec, charakteryzujących się obecnością niewielkich „parceli”, kwadratowych lub prostokątnych, o regularnych granicach, zaznaczonych nasypami ziemnymi lub kamiennymi. W przypadku Tatihou granice te tworzyła sieć rowów, które — jak sądzi Autor — mogły równoległe pełnić funkcję rowków odwadniających (potwierdzają to wyniki analiz sedymentologicznych). Innym elementem podziału przestrzeni mogło być ogrodzenie (palisadowe, na nasypie ziemnym?); jego obecność nie została wprawdzie potwierdzona w trakcie badań, jednak wyniki analizy mikrostratygraficznej czynią ją bardzo prawdopodobną.

Podział przestrzeni na Tatihou był niewątpliwie wynikiem działań racjonalnych i celowych, ściśle związanych z produkcją rolną. Miał on na celu stabilizację granic pól, ale także

ułatwiał prowadzenie określonych działań gospodarczych, zapobiegających wyjąławianiu gleby (rotacja upraw, nawożenie, odłogowanie). Wielkość parceli (na Tatihou od 0,35 ha do 0,60 ha) pozwala wnioskować o wysokości zbiorów; tę ostatnią zdają się także potwierdzać dane dotyczące liczby i wielkości spichlerzy. Z kolei analizy traseologiczne narzędzi krzemienych potwierdzają użytkowanie wielu z nich do ścinania roślin (przede wszystkim dotyczy to narzędzi z mikroretuszem zębatym). Również licznie znajdowane żarna wskazują na duże znaczenie produkcji zbożowej.

Interesujące są także refleksje Autora dotyczące struktury społecznej, mimo iż większość z nich musi pozostać na razie w sferze hipotez. Jak sądzi C. Marcigny, mieszkańców osady z epoki brązu można z dużym prawdopodobieństwem uważać za „grupę sąsiedzka”, wchodzącą w skład większej jednostki — wspólnoty terytorialnej. Istnienie zróżnicowania społecznego zdaje się nie ulegać wątpliwości. Natomiast ze względu na charakter osadnictwa Autor przypuszcza, że obszar Tatihou mógł być w tym okresie siedzibą „zarządcy”, odpowiedzialnego za produkcję rolniczą, a kontrolowanego przez grupę odbiorców żywności.

Recenzowana praca jest kolejną monografią stanowiska pradziejowego, rozpoznanego w ramach badań przedinwestycyjnych. Jest to zarazem stanowisko odbiegające swym charakterem od typowych znalezisk z tego okresu: zarówno pod względem usytuowania na niewielkiej wyspie lub na skraju półwyspu, jak i odsłoniętych tam reliktyw osadnictwa pradziejowego w postaci licznych i dobrze zachowanych budowli naziemnych, palenisk, jam zasobowych, struktur o charakterze „funeralnym”, a przede wszystkim licznych odcinków rowów i rowków, tworzących — jak się okazało — spójny i oryginalny system „strukturyzacji” przestrzeni. Publikacja wyników badań stanowiska pozwala nie tylko zapoznać się z dokonanymi tam odkryciami, ale także zobaczyć je w nowym, interesującym świetle, dając wgląd również w sposób funkcjonowania całego systemu. Jest to niewątpliwie zasługą Autorów, ich wnikliwości i sprawności w odczytywaniu źródeł.

Prezentowana publikacja bez wątpienia zasługuje na baczną uwagę, mimo pewnych niedociągnięć, jakich Autorom nie udało się ustrzec, a które niekiedy niepotrzebnie utrudniają lekturę. Dotyczą one głównie warstwy opisowej pracy, a polegają na często widocznym braku systematyczności i konsekwencji w sposobie prezentacji znalezisk. I tak na przykład w opisach rowów brak jest odnośnych danych metrycznych lub też są one niepełne, zaś przy omawianiu zabytków ruchomych nie wszędzie podano dotyczące ich dane liczbowe. Opisy nie są na ogół wyczerpujące, cechuje je też nieuzasadniona niczym wybiórczość — często dotyczą tylko niektórych znalezisk, podczas gdy inne pominięto milczeniem. Fakt ten dziwi, zwłaszcza w kontekście bardzo szczegółowych analiz.

Druga dyskusyjna kwestia dotyczy rycin, przede wszystkim planów stanowiska i poszczególnych obiektów. Brak jednolitego systemu orientacji planów zmusza każdorazowo do jej weryfikowania i ogromnie utrudnia przeprowadzanie porównań. Zabrakło też spójności w oznaczeniach obiektów z poszczególnych faz funkcjonowania osady.

Te wszystkie uwagi krytyczne, choć wydają się dość istotne, nie zmieniają ogólnej pozytywnej oceny recenzowanej publikacji.

Konstrukcja pracy jest logiczna i spójna. Autorzy bardzo wnikliwie przeanalizowali ogół znalezisk, zarówno obiektów nieruchomych, jak i materiałów ruchomych, podając liczne analogie z terenów ościennych; mimo to czytelnik nie jest przytłoczony ani przeciążony nadmiarem szczegółów. Każdą część rozważań zamyka krótkie, rzeczowe podsumowanie — bardzo przydatne dla ogólnego toku wywodu. Na podkreślenie zasługuje także fakt, że cała praca napisana jest ładnym, prostym i żywym językiem, co uprzyjemnia i znakomicie ułatwia jej lekturę.

Hanna Kowalewska-Marszałek